

ПІДГОТОВКА КАДРІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ І ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

Корінні зміни, які відбулись останнім часом на Україні, зумовили реструктуризацію усієї економічної системи і соціальної інфраструктури, стали початком демократизації всіх сфер життєдіяльності держави, враховуючи й освіту. Заклади системи освіти, і зокрема, вищої освіти, здійснюють підготовку тієї категорії громадян, яка мусить стати суб'єктом демократизації суспільства. Вищі навчальні заклади здійснюють підготовку фахівців у галузях економіки, права, юриспруденції, управління тощо. Таким чином вони розвивають інтелектуальний потенціал країни і подальше функціонування її інститутів влади. У «Звіті про Європейську конференцію з проблем університетів», яка проходила 19–20 вересня 1991 р. у Страсбурзі, була визначена суттєва роль університетів та інших закладів вищої освіти в демократизації суспільства і вказуються першорядні напрямки у змісті вищої освіти, які впливатимуть на цей процес в європейських країнах. Серед цих напрямків названі:

управління, діловодство, фінанси та економіка;

інформатика, управління інформаційними системами, інші галузі інженерії;

володіння мовами;

політичні науки, міжнародне право, цивільне право, права людини, історія і соціологія демократії;

екологія;

служби охорони здоров'я.

У Звіті визначається той факт, що для становлення, зміцнення та розвитку демократії у будь-якій країні є необхідними такі умови: 1) відповідний економічний розвиток суспільства, 2) відповідна соціальна структура суспільства, 3) наявність «фактора культури», рушійної сили, здатної забезпечити стабільність демократії у суспільстві. В Звіті також відмічається «фактор довіри», який був виявлений у процесі соціологічних досліджень і характеризується як «ще один елемент становлення і стабільності демократії». Довіра необхідна на різних рівнях соціальних

структур, між різними соціальними групами (зокрема між різними релігійними та етнічними групами). На довірі ґрунтуються інші цінності, такі як: рівність усіх перед законом, особиста свобода, свобода переконань, зборів тощо. І фактор довіри, і фактор культури об'єднуються в таку єдність, як «демократична культура». Справжня демократична культура передбачає загальну культуру відносин та довіру. Демократична культура – це культура спілкування і самий стиль життя людини, що ґрунтуються на принципах рівності усіх перед законом в умовах поваги прав особистості, а також взаємозв'язку прав та обов'язків перед іншими та суспільством. Демократична культура є невід'ємною від світогляду людини і формується вже з ранніх років соціального життя індивіда. Метою, результатом і критерієм оволодіння демократичною культурою повинні бути такі вміння.

Інтелектуальні вміння.

1. Загальні інтелектуальні вміння:

володіння загальними інтелектуальними вміннями, зокрема:

- а) вмінням слухати; б) усно і письмово висловлювати свої думки;
- в) вміння відстоювати свої переконання, вести полеміку з опонентом;

оволодіння спеціальними вміннями:

- а) вміння опрацьовувати різноманітні, навіть інколи протилежні джерела з метою добути об'єктивну інформацію; б) вміння контролювати себе; в) вміння переносу, як засобу найбільш швидкого і економічного (за витратою часу) оволодіння навичками та вміннями.

II. Вміння, набуті в процесі оволодіння основними розумовими операціями :

- а) вміння розглянути в явищі єдність протилежностей, боротьбу протилежностей, виявити тенденції їх розвитку, побачити появу нових;

- б) вміння міркувати, доказувати, спростовувати, висувати здогади, гіпотези, прогнози, а також робити висновки;

- в) вміння відірватися від несуттєвого і визначити загальне, основне в факті, події, явищі;

- г) вміння розглянути залежності, закономірності зв'язків, які існують між явищами;

- д) вміння узагальнювати, систематизувати, аналізувати матеріали окремих джерел.

Соціальні вміння:

- 1) вміння пізнавати, визнавати та прийняти різницю між людьми, групами, суспільствами, народами, націями;
- 2) вміння установлювати конструктивні відносини;
- 3) вміння вирішувати конфлікти мирним шляхом;
- 4) вміння брати на себе відповідальність і приймати рішення.

Необхідно відзначити, що складовою частиною демократичної культури є громадянська культура, тобто культура громадянина того суспільства, яке його викохало. Громадянська культура співвідноситься з демократичною як частина та ціле і виявляє себе в напрямках соціалізації, участі, відповідальності, критичного мислення. Якщо демократична культура – це культура, яка притаманна будь-якому демократичному суспільству, то громадянська культура – це культура як кожного окремо взятого суспільства, так і окремого громадянина цього суспільства. Незважаючи на те, що громадянська культура співвідноситься з цінностями, вона є більш прагматичною у порівнянні з демократичною культурою. Споконвічно процес формування громадянської культури спрямований на виховання громадянина, поведінка якого повинна відповідати правилам, що задані самим суспільством. Різні автори дають різні визначення громадянської культури. Це і «моральна культура», «культура цінностей суспільства», «культура особистості», «симбіотична культура» і т.ін. Ми розуміємо під терміном «громадянська культура» культуру громадянина своєї країни – хазяїна активного та відповідального, досвідченого і здатного здійснювати розумне керівництво державою в умовах рівності усіх її громадян перед законом. Мета і задачі формування розглядаються у двох аспектах – ідеальному та матеріальному. Під ідеальним аспектом ми розуміємо вивчення демократії, демократичного стилю керування своєю країною. Під матеріальним аспектом ми розуміємо оволодіння учнями практичними навичками керування країною, утримання політичної влади, здібностями нести політичну відповідальність за свої дії. Зміст формування громадянської культури, а таким чином і демократичної культури, визначається такими напрямками, як:

- пробудження політичної свідомості;
- розвиток демократичної мисливості;

оволодіння такими моральними нормами, як рівність усіх перед законом, неприязнь до будь-яких етнічних конфліктів; формування і розвиток міжкультурних відносин.

Метою, результатом і критерієм сформованості громадянської культури повинні слугувати такі вміння: вміння поважати, вміння спілкуватися, вміння співпрацювати, вміння помічати різницю. Розглянемо окремо кожне вміння. Під вмінням поважати ми розуміємо вміння поважати норми, правила і кодекси, які установило суспільство, а також повагу до індивідуальних прав особистості і визнання прав іншої людини як рівного партнера, повагу до інститутів влади і призначення соціальної справедливості, повагу до суспільних влад. До вміння спілкуватися ми відносимо такі вміння, як: слухати і розуміти, одержувати і об'єктивно інтерпретувати різні, часом протилежні повідомлення, вміння знайти консенсус з партнером (ами) з спілкування, досягти істини в процесі обговорення і «комунікативної дії» (Habermas), вміння критично мислити.

До вміння співпрацювати відносимо: вміння розділити відповідальність між партнером(ами) за умов дотримання взаємної толерантності, вміння розширити поле діяльності за допомогою взаємодії з іншими індивідами, групами, суспільством, народами, культурами в умовах взаєморозуміння, сприйняття глобальних проблем сучасності. Формування громадянської культури повинне починатися вже на локальному рівні з поступовим розширенням до інтернаціонального через національний рівень. Треба зважити на міжрівневі співвідношення, які характеризуються такими моделями:

1) модель ієрархічних співвідношень, яка дублює ієрархічну модель соціальної піраміди;

2) лінійну модель передачі знань та вмінь: тобто від того, хто вчить, до того, хто вивчає, або від того, хто вирішує, до того, хто виконує;

3) модель взаємозалежних мереж, де кожна діюча особа співпрацює з іншими особами в умовах партнерства. Найбільш узгодженою в умовах становлення демократичного суспільства є, на наш погляд, лінійна модель передачі знань та вмінь з поступовим переходом до моделі взаємозалежних мереж на етапі зміцнення демократії. Необхідно визна-

чити, що цілі окремих індивідів не співпадають, а іноді вони і прямо протилежні. Громадянська культура як раз і повинна зняти суперечність між індивідами, колективом, між колективами, колективом і суспільствами і т.д. Кожне право окремо взятої особистості здійснюється завжди разом з правами інших індивідів, саме в їх громадянській єдності. Звідси виникають принципи формування громадянської культури, до яких ми відносимо:

- 1) визнання і повагу прав іншої людини як своїх власних;
- 2) урахування прав особистості лише в контексті набутого нею соціального досвіду;
- 3) поєднання індивідуальності окремої людини з відповідальністю перед колективом;
- 4) поєднання відповідальності колективу перед суспільством, країною і т.д.

Таким чином, визначаємо, що в період становлення демократичного правового суспільства в Україні і зміцнення світових демократичних структур проблема формування демократичної та громадської культури набуває надзвичайної актуальності. Процес формування демократичної культури проходить за допомогою формування громадянської культури, яка співвідноситься з демократичною як частина та ціле.

Ми відрізняємо демократичну (громадянську) культуру окремого індивіда і демократичну культуру цілого суспільства, нації, світу тощо, які знаходяться у співвідношенні.

Демократична культура і громадянська культура здійснюють вплив як на окремого індивіда, так і на ціле суспільство.

На рівні окремого індивіда вище визначені культури гармонізують процес його соціалізації і надають суму знань, правил, цінностей, необхідних для життя в демократичному суспільстві.

На рівні суспільства оволодіння громадянською та демократичною культурами зумовлює гарантію мирного вирішення конфліктів та зміцнення соціальної структури суспільства.

Надійшла до редколегії 13.01.99